

PONTOS BÖLGESİ'NİN İÇ KESİMİNDEKİ KAYA MEZAR GELENEĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (GAZIURA VE ZELA ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN)

AN EVALUATION OF THE ROCK TOMB TRADITION IN THE INTERIOR OF PONTOS REGION (GAZIURA AND ZELA SAMPLES)

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 02 Mart 2020	Received: March 2, 2020
Hakem Değerlendirmesi: 03 Mart 2020	Peer Review: March 3, 2020
Kabul: 15 Haziran 2020	Accepted: June 15, 2020

DOI : 10.22520/tubaar.2020.26.007

Murat TEKİN *

Anahtar Kelimeler: Gaziura, Zela, İç Pontos, Kaya Mezarı, Hellenistik Dönem, Roma Dönemi

Keywords: Gaziura, Zela, Interior Pontos, Rock Tomb, Hellenistic Period, Roman Period

ÖZET

Pontos Bölgesi'nin genel olarak arkeolojik açıdan çok fazla araştırılmamış bir bölge olduğu bilinmektedir. Bölgede, kaya mezar geleneği açısından da durum pek parlak değildir. Hellenistik Dönem'e tarihlenen Amasya (Amaseia) Kral Kaya Mezarları, Geç Hellenistik-Erken Roma dönemlerine tarihlendirilen Ordu (Kotyora) Kaya Mezarları ile Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen az sayıdaki Tokat (Dazimon) il merkezi ağırlıklı kaya mezarlarının dışında, bölgenin kaya mezar geleneği konusu ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır. Bu yüzden, Pontos'un Gaziura ve Zela bölgelerini (sırasıyla Turhal ve Zile ilçelerini) kapsayan iç kesimindeki kaya mezar geleneğiyle ilgili bilgiler, son derece sınırlıdır. Bu bağlamda, söz konusu bölgelerde gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen kaya mezarlarından elde edilen veriler, Pontos'un iç kesimindeki kaya mezar geleneğine ışık tutması açısından önemlidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
e-posta: murat.tekin@gop.edu.tr ORCID: 0000-0003-3497-2791

Bu çalışmanın özeti, 27-29 Ekim 2017 tarihleri arasında Samsun'da düzenlenen III. Uluslararası "Eskiçağ'da Karadeniz ve Tekkeköy: Karadeniz'in Güney Kıyısında Eski Bir Yerleşme" adlı Arkeoloji Kongresi'nde sadece tebliğ olarak sunulmuştur.

Araştırdığımız kaya mezarları arasında; Turhal ilçesi, Şenyurt beldesi sınırları içerisinde yer alan Sivrikaya Kaya Mezarı ile Zile ilçesi, Evrenköy’de bulunan Kapıkaya Kaya Mezarı, anıtsal sayılabilecek görünüşleri ile dikkat çekicidir. Zile ilçesi, İğdir köyü Göz ve Ağılonü mevkilerindeki kaya mezarları ise, birbirlerine yakın konumda bulunmaları ve çok sayıda olmaları ile araştırma alanımızda genel olarak dağınık ve tekil örnekler şeklinde karşımıza çıkan diğer kaya mezarlarından farklı bir özellik gösterir.

Ele aldığımız kaya mezarlarında, tarihlendirmeye yardımcı olabilecek yazıt veya kabartma gibi herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Bu yüzden, kaya mezarlarının tarihlendirilmesinde öncelikle mezarların sahip olduğu mimari özellikler dikkate alınacaktır. Bununla birlikte, söz konusu mezarlar etkileşim bölgeleri bağlamında, Pontos Bölgesi ile bu bölgenin batı komşusu olan ve köklü bir kaya mezarı geleneğine sahip olan Paphlagonia Bölgesi’ndeki araştırılan ve tarihlendirilmesi yapılan kaya mezarları ile karşılaştırılacaktır. Ayrıca, Pontos’un güneyinde bulunan ve Antik Dönem’de Galatia ve Kappadokia Bölgesi sınırlarında yer alan Yozgat ilinin güneydoğusundaki Sarıkaya ilçesi sınırları içerisinde yer alan Karabacak köyünde bulunan kaya mezar örnekleriyle de mukayese edilecektir. Böylece, Pontos Bölgesi’nin araştırdığımız bu iç kesimindeki kaya mezar geleneği ile ilgili olarak genel ve kronolojik değerlendirmelerde bulunulacaktır.

ABSTRACT

Pontos Region is known to be an area that has not been archaeologically researched much. In the region, the situation is not very bright in terms of rock tomb tradition. Apart from the rock tombs of Amasya (Amaseia) King Rock Tombs dating back to the Hellenistic Period, Ordu (Kotyora) Rock Tombs dating back to the Late Hellenistic-Early Roman periods, and the few rock-based tombs of the centre of the province of Tokat (Dazimon) dating back to the Hellenistic Period, the rock tomb tradition of the region has not been examined in detail. Therefore, information about the rock tomb tradition in the interior of Pontos, which includes the Gaziura and Zela regions (Turhal and Zile districts respectively), is extremely limited. Thus, the rock tombs that were explored and evaluated during the surveys carried out by our team in these regions are important in terms of shedding light on the rock tomb tradition in this district, where little knowledge is available.

The Sivrikaya Rock Tomb, located within the boundaries of the Şenyurt town in Turhal district, and the Kapıkaya Rock Tomb in Evrenköy, in Zile district, are remarkable with their monumental views among the rock tombs we investigated. In terms of their being close to each other and being numerous, the rock tombs located in the Zile district, İğdir village Göz and Ağılonü locations are different from other rock tombs that we found in our research area usually in the form of scattered and individual samples.

No findings such as inscriptions or reliefs that could help dating were found in the rock tombs we studied. Therefore, the architectural features of the tombs will be taken into consideration while dating the rock tombs. Taken together, in the context of interaction zones, these tombs will be compared with other rock tombs, which are examined and dated in Pontos Region and in the Paphlagonia Region, which is the western neighbour of the Pontos Region and has a well-established rock tomb tradition. In addition, general and chronological evaluations will be made about the rock tomb tradition in this part of the Pontos Region, by comparing the rock tomb samples in the village of Karabacak, located in the borders of Sarıkaya district in the southeast of Yozgat province, which is located in the south of Pontos and which was in borders of the Galatia and Cappadocia Region in antiquity.

GİRİŞ

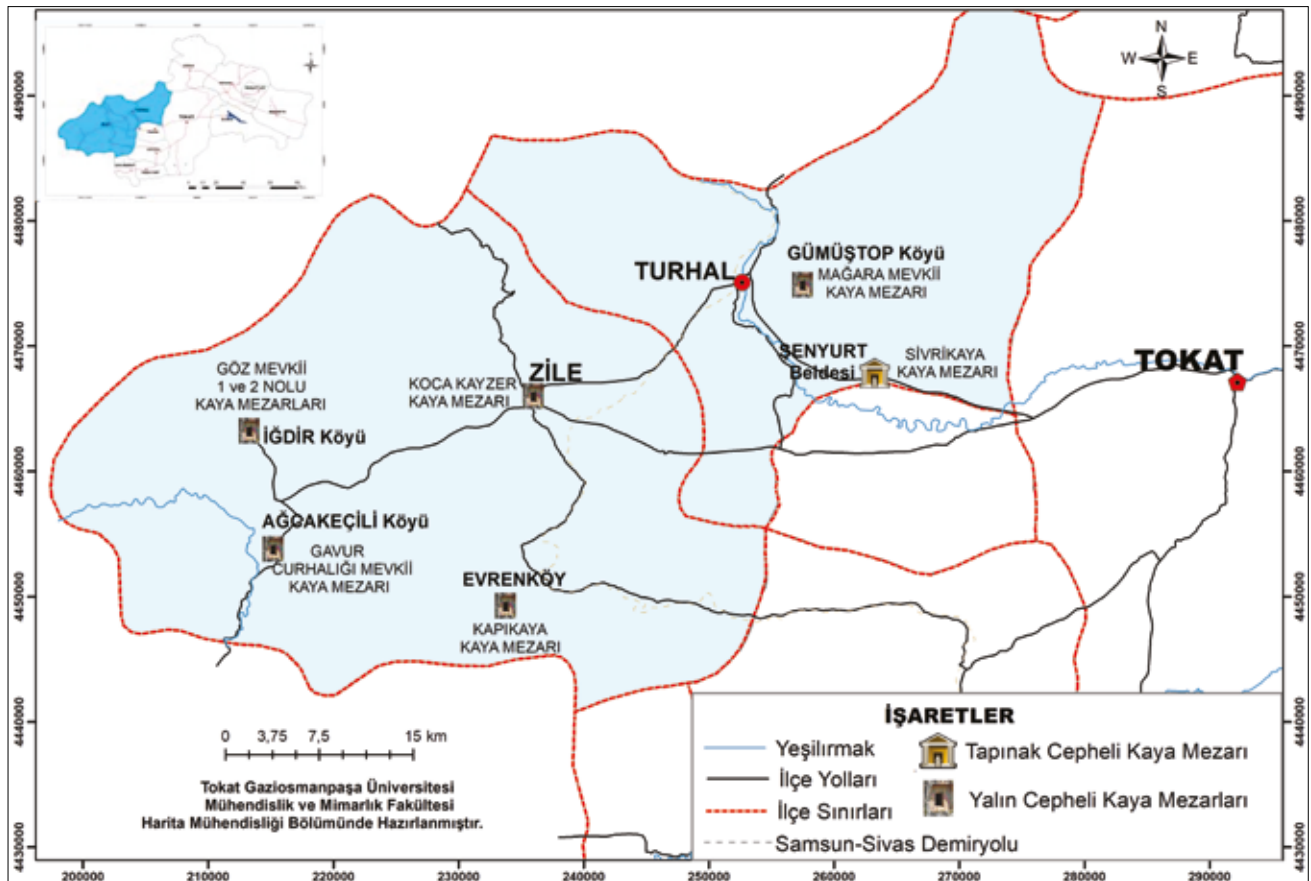
Tokat ili, Orta Karadeniz Bölümü'nün iç kesiminde yer almakta olup, Orta Anadolu Bölgesi ile Orta Karadeniz Bölümü'nün kıyı kesimini birbirine bağlayan coğrafi bir konuma sahiptir. Çalışmamızın konusunu oluşturan kaya mezarlarının bulunduğu Turhal ve Zile ilçeleri, Tokat ilinin batısında yer almaktadır (Res. 1). Turhal ilçesi, il merkezine 45 km; Zile ilçesi ise, 62 km mesafededir. Adı geçen ilçeler, Orta Yeşilirmak Havzası'nda, Yeşilirmak ve kolu olan Çekerek Irmağı ile sınırlanan sahanın takriben kuzeydoğu bölümünde yer alırlar¹. Yeşilirmak ve kolları tarafından sulanan bu ilçelerdeki Kazova, Turhal ve Zile ovaları, verimli bir tarım alanı haline gelmişlerdir². Bu bölgeye, Kalkolitik Çağ'dan itibaren insanoğlunun yerleşmesiyle³ birlikte, bölgede tarihi ve kültürel süreç başlamıştır.

Antik Dönem'de Iris olarak adlandırılan Yeşilirmak ve kolları tarafından oluşturulmuş söz konusu bölge; ılıman iklimi ve bereketli toprakları nedeniyle zengin

hububat ve narenciye üretiminin yanı sıra, hayvan yetiştiriciliği açısından da önemli bir yere sahipti. Burası, bu özellikleriyle Pontos'un çekirdek bölgesini meydana getirmekteydi⁴. Bu bağlamda, I. Mithradates'in (Ktistes, MÖ 301-266) Amaseia (Amasya) ile birlikte Gaziura (Turhal) ve Zela'yı (Zile) ele geçirmesi sonucu kurulan Pontos Krallığı'nın çekirdek bölgesini Yeşilirmak Havzası'nın oluşturduğu anlaşılmaktadır⁵.

MÖ 301 yılında Anadolu'nun kuzeydoğusunda Iris (Yeşilirmak) ile Lykos (Kelkit) havzalarında kurulan ve Hellenistik Dönem boyunca genişleyerek büyük bir devlet haline gelen Pontos Krallığı'nın bölgedeki egemenliğinin Romalılar tarafından sonlandırılmasından sonra, MÖ 64 yılından itibaren bölgede Roma hâkimiyeti başlamıştır⁶.

1997-2008 yılları arasında M. Özsait ve ekibi tarafından Turhal ve Zile ilçelerinde aralıklarla sürdürülen arkeolojik yüzey araştırmaları⁷, söz konusu ilçelerde bulunan kültür varlıklarına dair önemli bilgilere ulaşılmasını sağlamıştır.

Resim 1: Yüzey Araştırması Çalışma Alanı / Study Area of the Survey

¹ Özçağlar 1989: 185.

² Özçağlar 1991: 62-63.

³ Özsait 1999: 94; Özsait 2007: 452; Dönmez 2007: 75-84.

⁴ Arslan 2007: 17-18.

⁵ Dönmez 2014: 18.

⁶ Arslan 2007: 11.

⁷ Araştırmalar hakkında bkz. Özsait 1999: 89-107; Özsait 2000: 73-88; Özsait 2007: 451-462; Özsait/Özsait 2010: 195-222.

2015-2017 yılları arasında, ekip üyesi olarak katıldığım Ş. D. Ful başkanlığında aynı ilçelerde sürdürülen arkeolojik yüzey araştırmaları⁸, bu bilgilere yeni veriler ekleyerek bölgenin kültür tarihinin ortaya çıkmasına büyük katkıda bulunmuştur. Bu kapsamda Antik Dönem’de, sırasıyla Gaziura ve Zela olarak adlandırılan Turhal ve Zile ilçelerinin kültür dokusunun önemli bir parçasını oluşturan kaya mezarları da araştırılmıştır.

Kaya mezar örneklerimizi tanımlamaya başlamadan önce, bu örneklerin hangi bölgelerle etkileşim içerisinde ve dolayısı ile hangi kültür çevresine ait olduklarının anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşündüğümüz için, Pontos Bölgesi ve bu bölgenin çevresinde görülen köklü kaya mezar geleneklerine sahip Phrygia, Paphlagonia ve Kappadokia’daki kaya mezar mimarisinin genel özelliklerine değinilecektir. Bu konuyla ilgili olarak, örneklerimiz söz konusu bölgelerdeki örneklerle karşılaştırılarak benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte, ele aldığımız kaya mezar örneklerimiz eşzamanlılık ve coğrafi yakınlık bağlamında, daha çok etkileşim içerisinde olabilecekleri düşünülen bölgelerdeki örneklerle mukayese edilecektir.

PHRYGIA, PAPHLAGONIA, KAPPADOKIA VE PONTOS KAYA MEZAR GELENEKLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bu başlık altında ele alınan bölgeler içerisinde, en erkene tarihlenen kaya mezarları Phrygia’da kaşımıza çıkar. Bu örnekler, MÖ 8. yüzyılın son çeyreğinden MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanan zaman diliminin ürünleridir. Bunların karakteristik özellikleri, genellikle yalın bir dış cepheye, küçük ve kare formlu bir giriş açıklığına sahip tek odalı kaya mezarları olmalarıdır. Dış cephedeki bu yalın mimari anlayışa karşılık, mezar odalarının iç tasarımları ahşap Phryg konut mimarisini kayaya işlenmiş haliyle taklit eder. Bu bağlamda, iç mimaride ahşap konut tavanlarının taklidi olan hafif içbükey ya da daha çok tercih edilen sivri tonozlu tavan formları görülür. Küçük boyutlarda olan mezar odalarındaki ölü yatakları veya tekneleri açıktır⁹. Zeminden yükseltilmiş olan tekli, ikili ve üçlü ölü yatağına sahip mezar odalarının yanı sıra, yalın; yani ölü yatağına sahip olmayan mezar odaları da vardır. Mezar odalarındaki ölü yataklarının bazıları at nalı veya boyunduruk şeklinde olan baş yastıklarına sahiptir¹⁰.

Dağlık Phrygia Bölgesi’nde, Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihlendirilen kaya mezarlarının ise,

khamosorionlar, *arcosolium*lu mezarlar ve oda mezarlar olmak üzere üç ana tipte olduğu ifade edilmiştir. “Kemerli nişli ve tekneli mezar” olarak da tanımlanabilecek olan *arcosolium*lu mezarların diğer ana tiplere göre daha az uygulanmış bir düzenleme olduğu, oda mezarlarının ise, tek odalı ve iki odalı olmak üzere iki temel alt tipe ayrıldığı belirtilmiştir¹¹.

Paphlagonia kaya mezarlarının çok yönlü etkilerin ve geleneklerin bir karışımını sergilediği ve bazı açılardan, Phrygia kaya mimarisinin bir devamı olarak düşünülebileceği belirtilmiştir¹². Bu anlamda, MÖ 5. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan Paphlagonia kaya mezar geleneğinin, başta Phrygia kaya mezar geleneği olmak üzere, Akhaimenid mimarisi ve ikonografisi ve Hellen sanatı etkileriyle, Paphlagonia’nın kendi yerel ahşap konut mimarisinin harmanlanması suretiyle oluşturulduğu ve bu geleneğin kesintisiz bir şekilde Hellenistik ve Roma dönemleri içlerine kadar devam ettiği, Hellenistik Dönemle birlikte de kendi geleneğiyle çevresindeki Pontos ve Kappadokia bölgelerindeki kaya mezarlarını etkilemiş olduğu tespitinde bulunulmuştur. Paphlagonia Bölgesi kaya mezar geleneği denildiğinde ilk akla, sütunlarla taşınan beşik çatılı ya da düz damlı, ahşap bir konut cephesi mimarisinin kaya mezarının cephesine yansıtılması anlayışının geldiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, mezarların tipolojik olarak cephe mimarisine göre, beşik çatılı ve düz damlı, planda ise ön odalı (çok odalı) ve tek odalı kaya mezarları olarak iki gruba ayrıldıkları belirtilmiştir. Bütün tek odalı kaya mezarlarının kapılarının dikdörtgen ve düz olduğu, herhangi bir silme ya da söve izinin görülmediği ifade edilerek, bu mezarların olasılıkla düz bir kapı taşı ile kapatılmış olabileceği yönünde bir değerlendirme yapılmıştır. Bu türden kaya mezarlarında, genellikle ölü yataklarının basit örnekler olsa bile görüldüğü, tavanlarının üçgen, düz ve tonozlu formlarda şekillendirilmiş olduğu ve son zikredilen formun özellikle Geç Hellenistik ve Roma dönemlerinde bölgede yaygınlaştığı dile getirilmiştir. Ayrıca, Geç Hellenistik ve Roma dönemlerinde Paphlagonia kaya mezar mimarisinde önemli değişikliklerin olduğu, bu kapsamda dış cephe açısından şematik de olsa düz damlı ve beşik çatılı¹³ örneklerin görüldüğü, ancak ilkinin yaygınlık kazandığı; planda ise, genelde mezar odalarının boyutlarının küçüldüğü ve daraldığı, böylece Hellenistik Dönem boyunca görülen anıtsal cephe kaya mezarlarının, Geç Hellenistik ve Roma dönemlerinde, yerini daha küçük ölçülerde tasarlanmış kaya mezarlarına bıraktığı; mezar odalarının ise, genellikle tonozlu olduğu ifade

⁸ Ekibimiz tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarına dair bilgiler için bkz. Ful/Tekin/Akın/Susam 2017: 567-586; Ful/Tekin/Akın 2018: 483-495; Ful/Tekin/Temür/Susam/Akın 2019: 119-134.

⁹ Çevik 2003: 221-222, 228.

¹⁰ Doğanay 2009: 276.

¹¹ Kortanoğlu 2006: 29.

¹² Vassileva 2012: 250.

¹³ Bunların kaya mezar örneklerimizdeki karşılıklarını sırasıyla, yalın cephe ve üçgen alınlıklı cephe olarak tanımlayabiliriz.

edilmiştir¹⁴. Bu konuyla ilgili olarak, Roma mimari kültürünün en belirgin elemanları olan tonoz ve kemerin yapılarda yoğun olarak kullanılmaya başlanmasının, Roma etkisinin bir göstergesi olduğunun¹⁵ belirtilmesi gerekir.

Kappadokia'da, Argaios Dağı çevresindeki Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihlendirilen kaya mezar örneklerinin iç mekan düzenlemesi ve dış cephe tasarımı açısından Kilikia örnekleriyle yakın bir paralellik gösterdiği belirtilmiştir. Örneklerin büyük bir bölümünün basit ve sade olmakla birlikte, daha nitelikli cephe tasarımlarına sahip örneklerin de bulunduğu bildirilmiştir. Genel olarak iç mekanların son derece sade olduğu, sayısı değişken olan ve ana kayanın şekillendirilmesiyle oluşturulmuş olan taş yatak düzenlemesi dışında mezar odalarında hiçbir dekorasyon öğesine rastlanmadığı, buna karşılık kaya mezarına anıtsallık ve estetik kazandıran ayrıntıların dış cephede bulunduğu ifade edilmiştir¹⁶.

Pontos Bölgesi kaya mezar geleneği denildiğinde ilk akla gelen şüphesiz Amasya Kral Kaya Mezarları'dır. Biz de özellikle bu kaya mezar geleneği üzerinden Pontos'u irdelemeye çalışacağız. Bunu yaparken de söz konusu kaya mezarlarıyla ilgili araştırmalarının sonuçlarını bizlere aktaran R. Fleisher'in anlatımıyla konuyu ele alacağız.

Fleisher tarafından, Amasya kentinin yukarısındaki kayalıklarda yer alan Pontos Krallığı'nın en etkileyici arkeolojik kalıntıları olarak gösterilen beş büyük mezarın, Amasya'nın içindeki ve dışındaki diğer bazı mezarlarla birlikte, Urartu, Phrygia, Lykia, Karia ve Paphlagonia'daki öncellerinin ardından, Anadolu'da Arkaik'ten Hellenistik Döneme kadar uzanan kaya mezarlarının en son grubunu temsil ettiği belirtilmiştir. Amaseia'nın MÖ 281 ile 180 yılları arasında, yaklaşık bir yüzyıl boyunca Mithradates Hanedanlığı'nın başkenti olduğu ve bu süreçte I. Mithradates, Ariobarzanes, II. ve III. Mithradates ve I. Pharnakes olmak üzere beş kralın burada hüküm sürdüğü ifade edilmiştir. Bu krallarla ilişkilendirilen ve kraliyet nekropolü olarak tanımlanan beş büyük mezarın, sağdan sola doğru A'dan E'ye olmak üzere adlandırılan iki grup mezardan oluştuğu, bu mezarlardan Mezar A, B ve C'nin doğuda, Mezar D ve E'nin ise batıda bulunduğu bilgisi verilmiştir. Söz konusu mezarların ortak özellikleriyle ilgili olarak şu tespitlerde bulunulmuştur: Mezarların inşası sırasında, kayalarda bağımsız yapılar izlenimini vermek için hepsinin koridorlarla çevrenmesi planlanmıştır. Bu türden mezarların prototipleri, MÖ 4.

yüzyılda Karia'da, Kaunos, Telmessos ve diğer yerlerde bulunabilir. Beş mezarın diğer bir ortak özelliği, mezar odalarına girişlerin ancak bir merdivenle ulaşılabilen yükseklikteki konumudur. Bu durum, Nakş-i Rüstem ve Persepolis'teki I. Dareios'dan III. Dareios'a kadar uzanan Akhaimenid kraliyet mezarlarının yüksek girişleriyle karşılaştırılabilir. Sadece tek veya en azından çok sınırlı sayıda cesedi yerleştirmek için tasarlanmış olan mezar odaları, kenarları boyunca uzanan sekiler olsun ya da olmasın, oldukça küçüktür. Antik Dönem'deki kraliyet mezarlarının görünümünün bugünkünden çok farklı olduğunu ortaya koyan sütun izlerine rastlanmıştır. Bu izler, beş mezarın üçünün cephesinin sütunlu cepheler olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Mezar A altı, B ve D'nin her biri dört sütunlu olmak üzere Ion düzeninde bir cepheye sahipti. Koridorların şekline ve uygulamanın bazı teknik detaylarına göre, mezarların kronolojik sıralaması, Mezar A: I. Mithradates, Mezar C: Ariobarzanes, Mezar B: II. Mithradates, Mezar D: III. Mithradates, Mezar E: Pharnakes'e ait şeklindedir. Mezarlar doğrusal, mantıksal bir gelişmeyi takip etmez. Çünkü, üçgen alınlıklı, altı sütunlu bir ön girişe sahip olan Mezar A'yı, kemerli alınlıklı ve sütunsuz bir ön girişe sahip olan Mezar C takip eder. Mezar C'yi ise, üçgen alınlıklı, dört sütunlu bir ön girişe sahip olan Mezar B ve D izler. Bu grubun en sonunda, kemerli alınlıklı ve sütunsuz bir ön girişe sahip olan Mezar E bulunur¹⁷.

Yukarıda ifade edilen kaya mezar örnekleri bağlamında Pontos kaya mezar mimarisinin genel özelliklerine, Ş. Dönmez'in bu konuyla ilgili olarak verdiği bilgiler ışığında¹⁸ şu eklemeler yapılabilir: Kayaya oyulmuş basamaklarla ulaşılan mezarların ön cephesi güneye ya da güneybatıya bakmaktadır. Dolayısı ile mezarlar basamaklar üzerinde yükselen bir platformun üzerindedir. Mezarlara giriş platform zemininden daha yüksekteki dikdörtgen bir kapıyla sağlanmıştır. Giriş kapısının hemen önünde sunak ya da masa benzeri bir mimari elemanın yerleştirilmesi için açılan yuva ve delikler mevcuttur. Mezar odası, kareye yakın dikdörtgen veya dikdörtgen planlı olup, tavan formu Mezar A örneğinde düz iken, diğer örneklerin hepsinde tonozludur.

Pontos Bölgesi kaya mezar geleneğine, örneklerimizin bu bölge içerisinde yer almasından dolayı doğal olarak daha ayrıntılı olarak değindikten sonra, makalemizin konusunu oluşturan kaya mezar örneklerimizi tanımlamaya geçebiliriz.

¹⁴ Dökü 2008: 17-125.

¹⁵ Durukan 2012: 76.

¹⁶ Durukan 2012: 23.

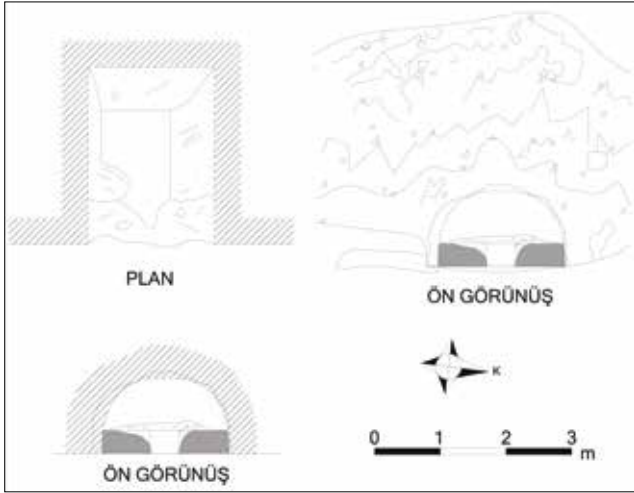
¹⁷ Fleischer 2009: 109-115. Bu mezarlarla ilgili değerlendirmeler hakkında bkz. Fleischer 2009: 116-118.

¹⁸ Dönmez 2014: 21-27.

GAZIURA (TURHAL) BÖLGESİ KAYA MEZARLARI GÜMÜŞTOP (DAZYA) KÖYÜ MAĞARA MEVKİİ KAYA MEZARI (RES. 2-3)

Resim 2: Gümüştop Köyü Mağara Mevkii Kaya Mezarı /
Gümüştop Village Mağara Location Rock Tomb

Resim 3: Gümüştop Köyü Mağara Mevkii Kaya Mezarı Planı /
Gümüştop Village Mağara Location, The Plan of Rock Tomb

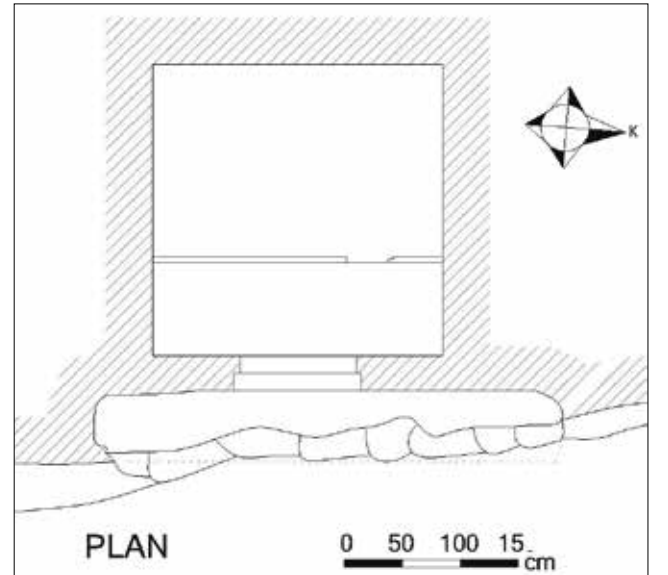
Turhal ilçesinin 4 km doğusunda yer alan ve 1216 m rakımlı Hanife Tepe'nin eteğine kurulan Gümüştop köyünde¹⁹, Mağara Mevkii olarak adlandırılan yerde bulunmaktadır. Önündeki oviden biraz yüksekteki küçük bir kaya bloğunun doğu yüzüne açılmış tek odalı kaya mezarına ulaşım son derece kolay olmakla birlikte, çevresindeki bitki örtüsü mezarın dıştan görünürlüğünü belli ölçüde perdelemektedir. Doğu-batı doğrultulu olan kaya mezarı, yalın bir dış cephe tasarımına sahiptir. İçeriye doğru hafif daralan dikdörtgen planlı mezar odası, 2.70x1.93 m ölçülerinde ve 1.46 m yüksekliğindedir. Tonozlu bir tavana sahip olan mezar odasında, girişin her

iki tarafında ve karşıda yer alan ve zeminden yükseltilmiş şekilde tasarlanmış olan *triklinium* tarzında düzenlenmiş 3 ölü yatağı mevcuttur. Mezar odasında, girişin her iki tarafında bulunan ölü yatakları, 1.60x0.68 m ölçülerinde olup, bunlardan girişe göre sol tarafta olanı, kaçak kazılar nedeniyle oldukça tahribata uğramıştır. Girişin tam karşısında yer alan ölü yatağı ise, 1.42x0.66 m ölçülerindedir. *Triklinium* formundaki bu düzenleme, kaya mezarının bir aile mezarı olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

ŞENYURT BELDESİ SIVRIKAYA KAYA MEZARI (RES. 4-5)

Resim 4: Şenyurt Beldesi Sivrikaya Kaya Mezarı / Şenyurt Town
Sivrikaya Rock Tomb

Resim 5: Şenyurt Beldesi Sivrikaya Kaya Mezarı Planı / Şenyurt
Town Sivrikaya The Plan of Rock Tomb

¹⁹ Erdoğan 2012: 132.

Turhal'ın 12 km güneydoğusunda yer alan Şenyurt beldesinin 2 km kadar kuzeybatısında ve 1203 m rakımlı Mercimek Tepesi'ne çıkan stabilize yolun solunda yer alan bu kaya mezarı, önündeki Kazova'sına ve Kaz Gölü'ne bakmaktadır. Sivrikaya olarak bilinen bu kaya mezarı, yaklaşık 50 m yüksekliğindeki bağımsız bir kaya bloğunun doğu yüzüne ve zirvesine yakın bir yerine açılmıştır. Ana kayaya oyulmuş merdiven basamaklarıyla zamanında mezar odasına ulaşıldığı anlaşılrsa da bu merdiven basamakları zaman içerisinde tümüyle tahrip edildiğinden mezar odasına ulaşabilmek günümüzde mümkün değildir. Tapınak cepheli tek örneğimiz olan bu kaya mezarı, üçgen alınlıklı ve bezemesiz 3.80x2.60 m ölçülerinde bir dış cepheye ve bu cephe içinde bir platforma sahiptir. Cephenin yaklaşık olarak ortasına konumlandırılmış olan 1.10x1.10 m ölçülerinde kare şeklindeki ve iç kısımdan silmeli bir giriş açıklığıyla mezar odasına girilmektedir. 2.50x2.50 m ölçülerinde kare bir plana ve tonozlu bir tavana sahip olan mezar odasının yüksekliği 1.90 m'dir. Girişin tam karşısında yer alan güvenlik çıkıntısına sahip ölü yatağı, zeminden 0.40 m yüksekte olup, 2.50x1.70 m ölçülerindedir.

M. Özsait söz konusu kaya mezarından Deliktaş olarak bahsederek, alanda Erken ve Orta Tunç Çağları ile Frig Dönemi'ne tarihlenen boyalı ve *monokrom* çanak-çömlek parçalarının yanı sıra, Roma Dönemi'ne ait çanak-çömlek parçalarına rastlandığını ve kaya mezarının da Roma Dönemi'nde buraya yerleşenler tarafından yaptırılmış olduğunu ifade etmiştir²⁰. Bununla birlikte, kaya mezarına ev sahipliği yapan kaya bloğu ve çevresinde ekibimizce gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, sadece Demir Çağı'na tarihlenen az sayıda çanak-çömlek parçalarına rastlanmıştır. Ayrıca yine bu araştırmalarla bağlantılı olarak, kaya mezarının kuzeyinde ve yine bu kaya bloğunda yer alan ve 5.00x3.90x2.77 m ölçülerindeki bir alanın doğu cephesinde oyulmaya başlanmış olan; fakat başlangıç aşamasında kalmış ve bitirilmemiş olduğu anlaşılan, Hellenistik Dönem Pontos kalelerinde sıklıkla görülen basamaklı bir tünel²¹ de tespit edilmiştir.

ZELA (ZİLE) BÖLGESİ KAYA MEZARLARI ZİLE KALESİ KOCA KAYZER KAYA MEZARI (RES. 6-7)

Zile ilçe merkezinin ortasında yükselen kalede yer almaktadır. Zile Ovası'nın kuzeybatı bölümünde ve çevreye hakim bir mevkiye bulunan Zile Kalesi, aslında kalker kayalar üzerine oturan bir höyüğün üzerine kurulmuş olup, yaklaşık 30-40 m yüksekliğe sahiptir²².

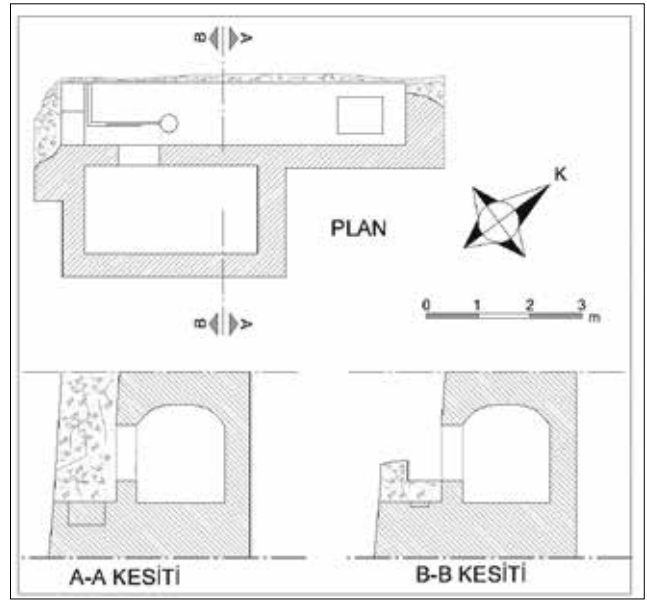
²⁰ Özsait 1999: 94-95.

²¹ Pontos Bölgesi basamaklı tünelleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bulut 2017.

²² Özçağlar 1991: 67-68, 70-71; Özsait 2007: 452-453.

Resim 6: Zile Kalesi Koca Kayzer Kaya Mezarı / Zile Fortress Koca Kayzer Rock Tomb

Resim 7: Zile Kalesi Koca Kayzer Kaya Mezarı Planı / Zile Fortress Koca Kayzer The Plan of Rock Tomb

Kaya mezarı, bu kalenin kuzeydoğusundaki sarp kayalıkta²³, surların aşağısında ve yerden yaklaşık 10 m yükseklikte bulunmaktadır²⁴. Bu kaya mezarına rahat bir şekilde ulaşımı sağlayan bir yol bulunmamaktadır. Bununla birlikte, kalenin kuzeydoğusundaki ana kayanın işlenmesiyle oluşturulmuş oturma yerleri²⁵ kademeli²⁶ bir şekilde olan ve oval bir plan²⁷ sergileyen Roma Dönemi'ne tarihlendirilen bir tiyatronun²⁸ sağındaki kayalık ve dar bir alandan güvenlik açısından riskli durumlara katlanarak mezara güçlüklerle ulaşabilmek mümkündür. Yalın; fakat

²³ Gündoğdu/Bayhan/Aktemur/Kukaracı/Çelik/Güneş 2006: 400; Özsait 2007: 452.

²⁴ Altındal 2011: 401-402.

²⁵ Wilson 1960: 215; Sökmen 2006: 125-126.

²⁶ Özsait 2007: 452.

²⁷ Gündoğdu/Bayhan/Aktemur/Çelik/Güneş 2006: 402.

²⁸ Akyüz/Kahraman/Adıgüzel/Yetişkin/Anaç/İçen/İşidan/Teksarı 2010: 442.

özenli ve düzgün bir dış cephe tasarımına sahip olan bu kaya mezarının giriş açıklığı önünde, 6.20x1.20 m ölçülerinde dar ve uzun bir platform bulunmaktadır. Kuzeydoğuya bakan 1.09x0.80 m ölçülerindeki dikdörtgen şeklinde bir açıklıktan mezar odasına giriş sağlanmaktadır. Bu giriş açıklığı, kısmen tahribata uğramış bir görünüm sergilemekle beraber iç kısımdan bir silmeyle soldan ve üstten çevrelenmiş olup, açıklığın sağ alt kısmında da bir kapı mili yuvası vardır. Ayrıca, söz konusu açıklığın sol iç kısmının orta noktasında bir sürgü deliği yer almaktadır. Bu açıklığın dış hattını da üstte ve sağda tek sıra halinde kare formlu küçük üçer delik, solda ise tek bir delik çevrelemekte olup, bunlar muhtemelen kaya mezarının sonraki kullanım evresiyle ilgili olmalıdır. Girişe göre yatay konumda olan dikdörtgen planlı mezar odası, 3.35x1.70 m ölçülerinde ve 1.90 m yüksekliğindedir. Tonozlu bir tavana ve özenli bir işçiliğe sahip olan mezar odasında ölü yatağı yoktur.

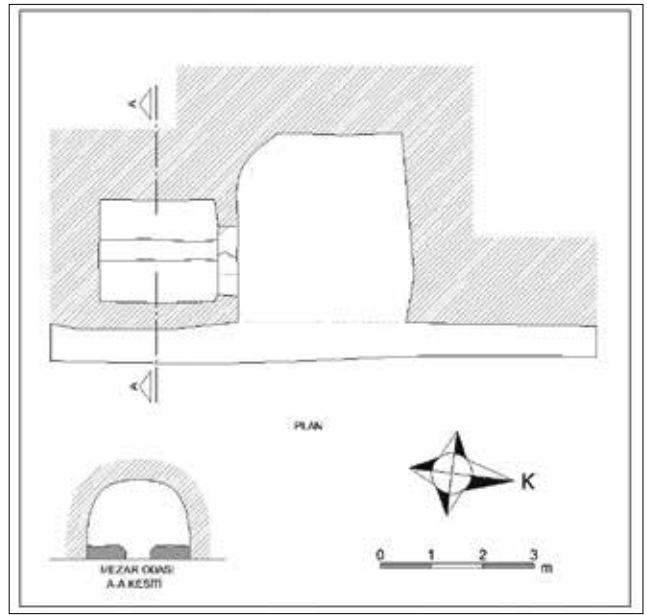
Mezar odasının giriş açıklığının önündeki platformun zemininde ve bu açıklığın hemen sol tarafında, 0.36 m çapında daire şeklinde küçük ve sığ bir sunu çukuru bulunmaktadır. Bu sunu çukurunun kanalcığı, giriş kapısının sağına doğru 1.40 m kadar devam ettikten sonra, mezar odasının hemen aşağısında uzanan sarp kayalığa doğru kıvrılmaktadır. Daha sonra ise, sarp kayalıkta aşağıya doğru gittikçe genişleyen ve başlangıçtaki kısmına göre daha derin olan bir kanal halini alarak, zemin seviyesinden oldukça yukarıdaki bir seviyede son bulmaktadır. Giriş açıklığının sol tarafında ve platformun sonlandığı yere yakın bir noktada, ilkinden daha büyük ve derin ikinci bir sunu çukuru daha vardır. 0.88x0.70 m ölçülerinde ve 0.45 m derinliğinde olan bu sunu çukuru, dikdörtgen bir şekle sahiptir.

AĞCAKEÇİLİ KÖYÜ GAVUR CURHALIĞI MEVKİİ KAYA MEZARI (RES. 8-9)

Zile'nin 32 km güneybatısındaki Ağcakeçili köyü sınırları içinde yer alır. Yöre sakinleri tarafından Gavur Curhalığı olarak adlandırılan yerde bulunan ve hemen kenarından geçen Çekerek Irmağı'na bakar şekilde tasarlanmış olan bu kaya mezarı, büyük bir kaya kütesinin doğu yüzüne ve zirvesine yakın bir yerine açılmıştır. Aşağıdan kaya yüzeyindeki uygun yerlere basılarak yukarıya doğru zorlukla tırmanmak suretiyle, 3.70x3.30 m ölçülerindeki ve 3.00 m yüksekliğindeki platformlu dış cephenin hemen sol tarafında yer alan ve kuzeye bakan mezar odasına ulaşılmaktadır. Oldukça tahrip olmakla birlikte, kare bir görünüme sahip olduğu anlaşılan, 1.02x0.95 m ölçülerindeki ve 0.40 m kalınlığındaki bir açıklıkla mezar odasına girilmektedir. Tonozlu bir tavana sahip, 2.30x2.00 m ölçülerindeki ve 1.55 m yüksekliğindeki dikdörtgen planlı mezar odasında, girişin her iki yan tarafında, kaçak kazılar nedeniyle kısmen tahribata uğramış vaziyette

Resim 8: Ağcakeçili Köyü Gavur Curhalığı Mevkii Kaya Mezarı / Ağcakeçili Village Gavur Curhalığı Location Rock Tomb

Resim 9: Ağcakeçili Köyü Gavur Curhalığı Mevkii Kaya Mezarı Planı / Ağcakeçili Village Gavur Curhalığı Location, The Plan of Rock Tomb

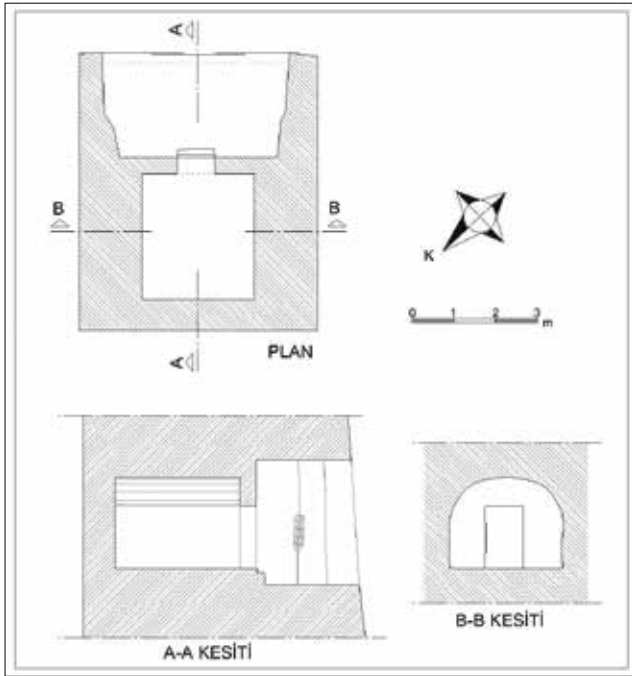
2.30x0.80 m ölçülerinde 2 ölü yatağı bulunmaktadır. Bu iki ölü yatağı arasında, 0.50 m genişliğinde ve 0.25 m derinliğinde bir hareket etme alanı bırakılmıştır. Genel olarak kaba bir işçilik sergileyen bu kaya mezarının ön cepheye değil de yan cepheye açılmasının nedeni, muhtemelen ön cephedeki kaya yüzeyinin mezar odası yapımına elverişli olmamasıdır.

EVRENKÖY KAPIKAYA KAYA MEZARI (RES. 10-11)

Zile'nin 21 km güneyinde yer alan Evrenköy'de bulunan bu kaya mezarı, yöre sakinleri tarafından Kapıkaya olarak adlandırılmaktadır. Koca Kayzer Kaya Mezarı'nda olduğu gibi yalın, fakat özenli ve düzgün bir dış cephe ile mezar odası tasarımına sahip olan kaya mezarı, derin bir vadinin hemen kenarındaki sarp bir kaya bloğunun güneye bakan yüzüne açılmıştır. Yerden oldukça yüksek bir seviyede bulunan mezar

Resim 10: Zile Evrenköy Kapıkaya Kaya Mezarı / Zile Evren Village Kapıkaya Rock Tomb

Resim 11: Zile Evrenköy Kapıkaya Kaya Mezarı Planı / Zile Evren Village Kapıkaya, The Plan of Rock Tomb

odasına, dağcılık deneyimine ve ekipmanlarına sahip olmaksızın ulaşmak imkânsızdır²⁹. En uzun yerinden ölçüldüğünde 2.50 m derinliğinde, 4.50 m genişliğinde ve 3.00 m yüksekliğinde platformlu bir dış cepheye sahip olan mezar odasının önünde bulunan ve tahrip olmuş durumda olan 0.90x0.30 m ölçülerindeki tek bir basamağa basıldıktan ve 1.50x1.20 m boyutlarındaki dikdörtgen bir giriş açıklığından geçildikten sonra mezar odasına ulaşılmaktadır. Dikdörtgen bir plana ve

tonozlu bir tavana sahip olan mezar odası, 3.00x2.70 m ölçülerinde ve 2.20 m yüksekliğindedir. Zemini kaçak kazılarla oldukça tahribata uğramış olan mezar odasında ölü yatağı yoktur. Platformda dikdörtgen formunda ve bir kenarı açık bırakılmış vaziyette olan küçük ve sığ bir sunu çukuru vardır. Bu sunu çukurunun açık kısmı ile bağlantılı olan kanal, platformun son bulunduğu sarp kayalığa, yani uçuruma kadar devam etmektedir. Ayrıca, platformun sağ yan tarafında bu kaya mezarının sonraki kullanım evresine işaret eden haç işaretleri mevcuttur.

İĞDIR KÖYÜ GÖZ VE AĞILÖNÜ MEVKİLERİNDEKİ KAYA MEZARLARI

Kaya mezarları, Zile'nin 30 km güneybatısında yer alan İğdir köyündeki Göz ve Ağılönü mevkilerinde bulunmaktadır. Daha önce M. Özsait tarafından araştırılan³⁰ bu kaya mezarları, birbirlerine yakın konumda bulunmaları ve çok sayıda olmaları ile araştırma bölgemizdeki dağınık ve tekil örnekler şeklinde karşımıza çıkan diğer kaya mezarlarından farklıdır. Göz Mevkii'nde 8, Ağılönü Mevkii'nde 2 tane olmak üzere toplam 10 tane³¹ olan kaya mezarlarının hepsi tek odalıdır. Tonozlu bir tavana sahip olan mezar odalarında bulunan ölü yatakları, *arcosolium* ya da *khamosorion* formundadır. Genel olarak kaba bir işçiliğin sergilendiği bu kaya mezarlarından 1 ve 2 nolu olarak adlandırdığımız örnekler, bu çalışmada ele alınacaktır.

Göz Mevkii 1 ve 2 Nolu Kaya Mezarları (Res. 12-14)

Göz Mevkii'nde bulunan ve yan yana olan bu mezarlar, rahatlıkla ulaşılacak seviyedeki alçak bir kaya bloğunun güneydoğu yüzüne oyulmuşlardır. Her ikisi de yalın bir dış cephe mimarisine sahiptir. Diğerine göre batıda yer alan 1 Nolu Kaya Mezarı, 1.30x1.20 m ölçülerinde bir girişe sahiptir. Girişin hemen üst orta noktasında bir adak nişi vardır. Tonozlu bir tavana sahip, 2.30x1.80 m boyutlarındaki dikdörtgen planlı mezar odasının yüksekliği 1.50 m'dir. Bu kaya mezarının özellikle odası aşırı derecede tahribata uğradığı için, içinde bir ölü yatağı olup olmadığına karar verebilmek zordur. Ancak, doğusunda ve hemen yanı başında bulunan 2 Nolu Kaya Mezarı'nda ölü yataklarının bulunması, 1 Nolu Kaya Mezarı'nın da ölü yatağına sahip olabileceğini düşündürmektedir.

2 Nolu Kaya Mezarı da 1 Nolu Kaya Mezarı gibi oldukça tahribata maruz kalmıştır. Bu kaya mezarı, 1.56x1.25 m

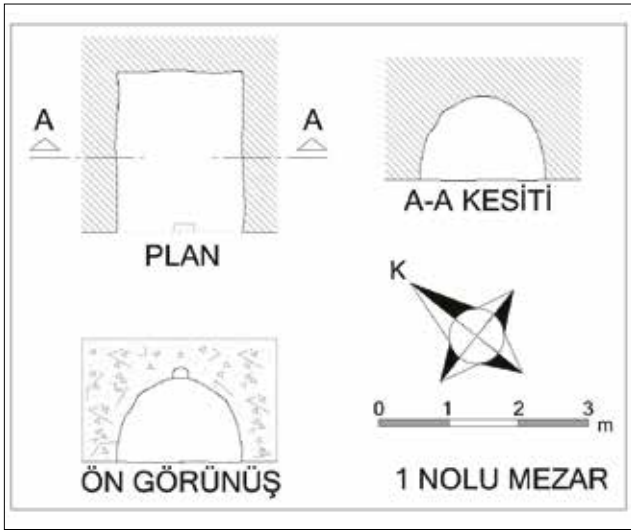
²⁹ Bu bağlamda, kaya mezarına gerekli güvenlik önlemlerini aldıktan sonra, kaya bloğunun üst kısmından aşağıya doğru dağcı ipiyle inerek ulaşan ve sonrasında mezarın ölçülerini alan doğa sporları eğitmeni olan yüzey araştırma ekip üyemiz İsmail Araz'a teşekkür ederiz.

³⁰ Özsait 2000: 75; Özsait 2007: 455.

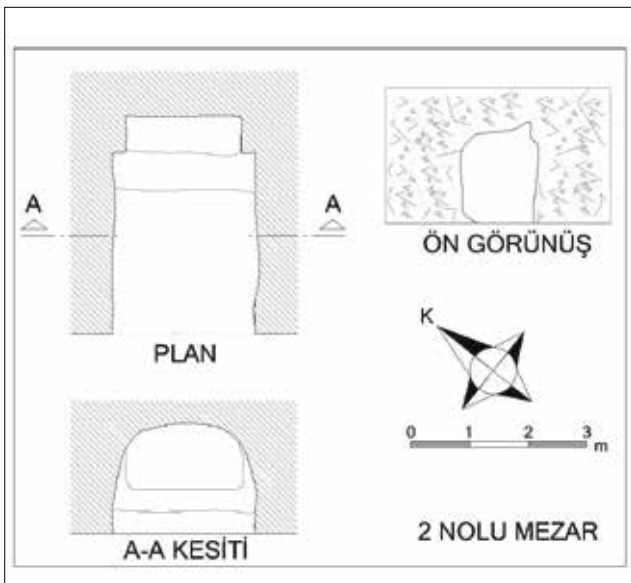
³¹ Aslında 12 tane kaya mezarı tespit edilmiş olmakla birlikte, 2 tanesi tamamı ile toprak altında kaldığı için araştırılmamıştır. Özsait ise, burada 16 tane kaya mezarı tespit ettiğini ifade etmektedir (Özsait 2007: 455).

Resim 12: Zile İğdir Köyü Göz Mevkii 1 ve 2 Nolu Kaya Mezarları / Zile İğdir Village Göz Location Rock Tombs 1, 2

Resim 13: Zile İğdir Köyü Göz Mevkii 1 Nolu Kaya Mezarı Planı / Zile İğdir Village Göz Location, The Plan of Rock Tomb 1

Resim 14: Zile İğdir Köyü Göz Mevkii 2 Nolu Kaya Mezarı Planı / Zile İğdir Village Göz Location, The Plan of Rock Tomb 2

ölçülerinde kemerli bir girişe sahiptir. Giriş açıklığının iç çerçevesinde görülen derin silme, mezarın bir kapak taşı ile kapatıldığına işaret etmektedir. 3.10x2.45 m boyutlarındaki ve 1.87 m yüksekliğindeki dikdörtgen planlı mezar odası, tonozlu tavanlıdır. Mezar odasında, girişe göre sağda ve karşı cephede olmak üzere, *arcosolium* formunda iki ölü yatağı bulunmaktadır. Özellikle sağda olanı oldukça tahribata uğramış olup, 2.00x1.00 m ölçülerindedir. Cephede yer alan ise, diğerine göre daha iyi durumda olup, 1.97x0.62 m ölçülerine sahiptir.

Ele aldığımız kaya mezarlarında, tarihlendirmeye yardımcı olabilecek yazıt veya kabartma gibi herhangi bir bulguya rastlanmadığı için, kaya mezarlarının tarihlendirilmesinde kullanılabilecek veriler, sadece mezarların sergilemiş oldukları mimari özellikleridir. Bununla birlikte, örneklerimizi etkileşim bölgelerinde bulunan, araştırılan ve değerlendirilerek tarihlendirmesi yapılan benzer kaya mezar örnekleriyle karşılaştırarak, bu konuyla ilgili birtakım çıkarımlarda bulunabilmek mümkündür. Dolayısı ile örneklerimiz hem mimari özellikleri hem de karşılaştırma yapılan bölgelerdeki benzerlerinin durumu dikkate alınarak bütüncül bir bakış açısıyla tarihlendirilmeye çalışılacaktır. Bahsedilen durum kapsamında, örneklerimiz Pontos Bölgesi kaya mezarlarıyla mukayese edildikten sonra, sırasıyla Paphlagonia Bölgesi ile Pontos'un güneyinde bulunan ve Antik Dönem'de Galatia ve Kappadokia Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Yozgat ilinin güneydoğusundaki Sarıkaya ilçesine bağlı Karabacak köyünde bulunan kaya mezar örnekleriyle karşılaştırılacaktır.

Pontos Bölgesi bağlamında, araştırdığımız kaya mezarlarının öncelikle karşılaştırma örneklerini, ait oldukları kendi kültürel bölgesi olan İç Pontos'un batı kesiminde yer alan Tokat ilinde bulunan kaya mezarları oluşturacaktır. Ayrıca, örneklerimiz yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında cephe tasarımına göre, tipolojik olarak tapınak cephe ve yalın cepheliler olmak üzere iki grup şeklinde ele alınacaktır.

ETKİLEŞİM BÖLGELERİYLE KARŞILAŞTIRMA TAPINAK CEPHELİ KAYA MEZARI

Şenyurt Beldesi Sivrikaya Kaya Mezarı

Tapınak cephe tek örneğimizi teşkil eden Şenyurt Beldesi Sivrikaya Kaya Mezarı, Tokat'a 22 km mesafede yer alan ve Almus ilçesine bağlı olan Ormandibi beldesinde bulunan yüksek ve müstakil bir kaya kütesine tapınak cephe şeklinde oyulmuş Hellenistik Döneme tarihlendirilen kaya mezarı³² ile benzer bir dış cephe

³² Erciyas/Sökmen 2009: 291.

tasarımına sahiptir. Bununla birlikte, karşılaştırdığımız kaya mezarı, üçgen alınlığında ahşap mimariye öykünen dalgalı şekilde gösterilmiş hatlı kabartmalarıyla örneğimizden farklı bir görünüm sergiler. Ayrıca, örneğimiz tapınak cepheleli olması açısından, Amasya kentinin yukarısındaki kayalıklarda yer alan Pontos krallarına ait beş büyük mezardan, tapınak cepheleli Mezar A, B ve D³³ ile karşılaştırılabilir. Bu kaya mezarlarından B ve D ile Sivrikaya Kaya Mezarı arasındaki ortak özelliklerinden bir diğeri, mezar odalarının tonozlu tavan formunda şekillendirilmiş olmasıdır. Mezar A, B ve D'nin örneğimizden farklılıkları ise, başta tabii ki daha büyük boyutlu ve sütunlu bir cepheye sahip olmaları, etraflarının koridorlarla çevrelenmiş olması, kayaya oyulmuş basamaklarla ulaşılan mezarlar olması ve cephelerinin güneye ya da güneybatıya bakmasıdır. Giriş kapısının hemen önünde sunak ya da masa benzeri bir mimari elemanın yerleştirilmesi için açılan yuva ve deliklerin mevcut olması, mezar odalarına girişin platform zemininden daha yüksekte yer alması ve ölü yatakları bakımından³⁴ da söz konusu mezarlar, örneğimizden farklı bir mimari tasarım sergiler.

Pontos Bölgesi'nin Kotyora (Ordu) kesiminde yer alan kaya mezarlarıyla karşılaştırıldığında, Sivrikaya Kaya Mezarı'nın, Dikenlice Köyü 12 Nolu Kaya Mezarı'yla³⁵, dış cephenin bezemesiz üçgen alınlıklı, mezar odasının ise dikdörtgen planlı, tonozlu tavanlı olması ve girişin tam karşısında bir ölü yatağının bulunması açısından ortak özellikler sergilediği anlaşılmıştır. Her iki mezar arasındaki farklılıklar ise, örneğimizin yönünün doğuya, karşılaştırdığımız bu kaya mezarının güneye bakmasıdır. Ayrıca, bezemesiz üçgen alınlığının üzerinde rozet motiflerinin bulunması bakımından bezemeli bir dış cephe tasarımına sahip olmasıyla da karşılaştırılan bu kaya mezarı, örneğimizden farklıdır.

Pontos Bölgesi'nin batı komşusu olan ve köklü bir kaya mezarı geleneğine sahip olan Paphlagonia Bölgesi kaya mezarlarıyla karşılaştırılması yapıldığında, Sivrikaya Kaya Mezarı'nın, Kastamonu Şehinşah Kaya Mezarı'yla³⁶ dış cephenin üçgen alınlıklı, mezar odasının ise, tek odalı ve dikdörtgen plana sahip olması ve içerisinde bir ölü yatağının bulunması bakımından benzerlik taşıdığı görülmektedir. Bununla birlikte, örneğimiz cephe içinde bir platforma sahip olmasıyla karşılaştırdığımız bu kaya mezarından farklıdır. Bu kaya mezarının örneğimizden farklı olan özellikleri ise, daha dik açılı olan üçgen alınlığında bir arslan kabartması yer alması bakımından bezemeli bir dış cephe tasarımına sahip olması ve ölü yatağının örneğimizden farklı olarak girişin karşısında

değil de yan tarafta bulunmasıdır.

Ayrıca, örneğimizin Phrygia kaya mezar mimarisinin karakteristik özelliklerinden, küçük ve kare formlu bir giriş açıklığı, tek odalı ve sadece ölü yerleştirilmesine yetecek büyüklükte bir mezar odası³⁷ ile bu odanın içinde zeminden yükseltilmiş tekli ölü yatağı³⁸ uygulaması anlayışının izlerini taşıdığı söyleyebiliriz.

Sivrikaya Kaya Mezarı'nın, benzer örnekleri olan Tokat Almus Ormandibi ile Amasya Kral Kaya Mezarları'nın Hellenistik Dönem'e; Kastamonu Şehinşah Kaya Mezarı ile Ordu kaya mezarlarının ise, sırasıyla Geç Hellenistik-Roma ve Geç Hellenistik-Erken Roma dönemlerine tarihlendirilmesini ve tarihlendirme açısından önemli bir kriter olarak değerlendirilebilecek olan, tamamlanmamış olsa bile, Hellenistik Dönem kalelerinin karakteristik mimari uygulamalarından basamaklı bir tünelin mevcudiyetiyle birlikte, yukarıda bahsetmiş olduğumuz Geç Hellenistik ve Roma dönemlerinde görülen kaya mezar geleneğiyle ilgili dönemsel özellikleri³⁹ baz alarak, bu kaya mezarının Geç Hellenistik Dönem'e tarihlendirilebileceğini önerebiliriz⁴⁰.

YALIN CEPHELİ KAYA MEZARLARI

Evrenköy Kapıkaya Kaya Mezarı

Evrenköy Kapıkaya Kaya Mezarı'nın benzerlerine, Tokat'ı Sivas'a bağlayan yol güzergahı üzerinde ve Tokat'a 8 km mesafede yer alan ve vadiye hakim bir kayalık tepe üzerinde bulunan Çördük Kalesi'ndeki kaya mezarlarında rastlanır. Kaya mezarları, bu kalenin üzerine kurulduğu kayalıkların doğu yüzüne açılmış olup, mezarlar Hellenistik Döneme tarihlendirilmekte⁴¹ ve bu dönemde kalede görev yapan askeri komutanlara ait olabilecekleri düşünülmektedir⁴². Çördük Kalesi kaya mezarları, birbirlerine göre konumları güney ve kuzeyde olan iki kaya mezarından⁴³ ibarettir. Kapıkaya Kaya Mezarı'nın, bu kaya mezarlarıyla, hem dış cephenin yalın şekilde ve platformlu olması, hem de iç mekan mimarisi; yani mezar odası tasarımında dikdörtgen planlı, tonozlu tavanlı olması ve içerisinde ölü yatağının bulunmaması açısından benzer özellikler sergilediği görülür. Ayrıca,

³⁷ Çevik 2003: 221.

³⁸ Doğanay 2009: 276.

³⁹ Dipnot 14.

⁴⁰ Özsait tarafından bu kaya mezarının çevresinde Roma çanak-çömlek parçalarının bulunduğu belirtilmekle birlikte, bu konuda ayrıntılı bir tanımlama ve açıklama getirilmediği için, kaya mezarıyla ilgili diğer verileri esas alarak bu değerlendirmeyi yapıyoruz.

⁴¹ Erciyas/Sökmen 2009: 290.

⁴² Sökmen 2013: 169.

⁴³ Gündoğdu/Bayhan/Aktemur/Kukaracı/Çelik/Güneş 2006: 29.

³³ Fleischer 2009: 109-119. Bu mezarlara ilişkin ayrıntılı bilgi için ayrıca, bkz. Özdemir 2001: 89-99.

³⁴ Dönmez 2014: 21-27.

³⁵ Kumandaş 2004: 26-27.

³⁶ Dökü 2008: Kat. No 29.

kuzeyde yer alan kaya mezarının dört basamaklı bir girişe sahip olması⁴⁴ ile örneğimizin tek basamaktan oluşsa da merdivenli girişli olması arasında bir benzerlik kurulabilir. Karşılaştırdığımız mezarların doğuya, kendi örneğimizin ise güneye bakması bakımından, söz konusu mezarlar arasında bir farklılık vardır.

Evrenköy Kapıkaya Kaya Mezarı; dış cephesinin yalın şekilde olması, mezar odasının ise dikdörtgen planlı, tonozlu tavanlı olması ve içerisinde ölü yatağının bulunmaması yönüyle, Pontos Bölgesi'nin Kotyora kesiminde yer alan kaya mezarlarından, Ordu, Yağızlı Köyü 1 ve 4 Nolu kaya mezarları⁴⁵ ile Dikenlice Köyü 4 ve 9 Nolu kaya mezarlarıyla⁴⁶ karşılaştırılabilir. Örneğimizin hem dış cephe hem de iç mekân kaya işçiliği ile Dikenlice Köyü 4 ve 9 Nolu kaya mezarlarında görülen kaliteli işçilik arasında bir benzerliğin olduğu da söylenebilir. Bu bağlamda, söz konusu işçilikte uygulanan tekniğin, Urartu kaya mezarlarında görülen düz ağızlı kazıyıcıların kullanıldığı ve böylece duvarda düz bir yüzey oluşturan bir tekniğe⁴⁷ benzer bir uygulama olduğu düşünülebilir.

Evrenköy Kapıkaya Kaya Mezarı'nın, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen Çördük Kalesi kaya mezarları ile Geç Hellenistik-Erken Roma dönemlerine tarihlendirilen Kotyora kaya mezarlarından yukarıda bahsettiğimiz kaya mezar örnekleriyle benzerlik göstermesini ve karakteristik dönemsel özellikleri göz önünde bulundurarak, bu kaya mezarı için tarihlendirme önerimiz Geç Hellenistik-Erken Roma dönemleri arasındır.

Zile Kalesi Koca Kayzer Kaya Mezarı

Zile Kalesi'nde bulunan Koca Kayzer Kaya Mezarı da, Evrenköy Kapıkaya Kaya Mezarı'nda olduğu gibi, dış cephesinin yalın şekilde olması, mezar odasının ise dikdörtgen planlı, tonozlu tavanlı olması ve içerisinde ölü yatağının bulunmaması yönüyle, Pontos Bölgesi'nin Kotyora kesiminde yer alan bazı kaya mezarlarıyla karşılaştırılabilir. Bu çerçevede örneğimiz, Ordu, Yağızlı Köyü 1 ve 4 Nolu kaya mezarları⁴⁸ ve Dikenlice Köyü 4 ve 9 Nolu kaya mezarları⁴⁹ ile bahsettiğimiz mimari özellikler bakımından benzerlikler taşımaktadır. Ayrıca, Koca Kayzer Kaya Mezarı'nın girişinin kuzeydoğuya bakması ile yukarıda karşılaştırdığımız mezarlardan ilk

ikisinin girişlerinin sırasıyla doğuya ve kuzeydoğuya bakması açısından yakın bir paralellik vardır. Bunun yanı sıra, örneğimizin giriş açıklığında karşımıza çıkan kapı mili yuva düzeneğinin benzerinin, Dikenlice Köyü 4 Nolu Kaya Mezarı'nda da olduğu görülür. Mezar odasının giriş açıklığının önündeki platformun zemininde yer alan sunu çukurları ise, işlevi ve konumları itibari ile, Urartu kaya mezarlarından, Sivas Divriği I No'lu Kaya Mezarı⁵⁰ ile Kesdoğan Tepe Kaya Mezarı⁵¹'nin yanı sıra, Erzurum Hasanova III Kaya Mezarı⁵² ile Umudum Kaya Mezarı⁵³ ile belli ölçüde benzer özellikler sergiler. Bununla birlikte, daire şeklindeki küçük ve sığ sunu çukur örneğimizin kanalcığının mezar odasının hemen aşağısında bulunan sarp kayalığa doğru uzandıktan sonra, sarp kayalıkta aşağıya doğru genişleyerek devam etmesi ve zemine ulaşmadan belli seviyede son bulması yönüyle örneğimiz, karşılaştırılan örneklerden farklıdır.

Koca Kayzer Kaya Mezarı'nın karşılaştırıldığı Kotyora kaya mezarlarının Geç Hellenistik-Erken Roma dönemleri içerisine dahil edilmesi ve bu kaya mezarına oldukça yakın bir konumda yer alan ana kayaya oyulmuş bir tiyatro olduğu ifade edilen yapının Roma Dönemi'ne tarihlendirilmesi ve ayrıca kaya mezar mimarisinde görülen yukarıda ifade edilen dönemsel özellikler, bir bütün olarak değerlendirildiğinde söz konusu örneğimizin Roma Dönemi'ne tarihlenebileceği düşüncesinin daha ağır bastığını söyleyebiliriz.

Ağcakeçili Köyü Gavur Curhalığı Mevkii Kaya Mezarı

Ağcakeçili Köyü Gavur Curhalığı Mevkii Kaya Mezarı, dış cephenin yalın şekilde ve sütunsuz bir ön alana sahip olması, mezar odasının ise, tek odalı ve bu oda içinde yanlarda iki ölü yatağının bulunması gibi mimari özellikler açısından Paphlagonia Bölgesi'ndeki Tosya Çüşüş Kışlası Kaya Mezarı'yla⁵⁴ benzer bir dokuya sahiptir. Ayrıca, örneğimizin Çekerek Irmağı'na bakar şekilde tasarlanmış olması ile karşılaştırdığımız bu kaya mezarının Devrez Çayı'na bakar şekilde yapılmış olması arasında bir benzerlik vardır. Bununla birlikte, karşılaştırdığımız bu kaya mezarı, dikdörtgen çerçevesinin iki *faskia* (kademeli giriş) ile bezenmiş olması, mezar odasının ise, ön cephede yer alması ve düz damlı olması yönüyle bizim örneğimizden farklı birtakım mimari özellikler sergiler.

⁴⁴ von der Osten 1929: 128.

⁴⁵ Kumandaş 2004: 18-19.

⁴⁶ Kumandaş 2004: 23, 25.

⁴⁷ Çevik 2000: 25.

⁴⁸ Kumandaş 2004: 18-19.

⁴⁹ Kumandaş 2004: 23, 25.

⁵⁰ Çevik 2000: 55; Gönültaş 2003: 59.

⁵¹ Gönültaş 2003: 61.

⁵² Çevik 2000: 55; Gönültaş 2003: 60.

⁵³ Gönültaş 2003: 64.

⁵⁴ Dökü 2008: Kat. No 34.

Ağcakeçili Köyü Gavur Curhalığı Mevkii Kaya Mezarı'nın kısmen benzeri olan Kastamonu Tosya Çüşçüş Kışlası Kaya Mezarı'nın Geç Hellenistik-Roma dönemleri içerisine yerleştirildiğini, ancak bizim örneğimizin dış cephenin bezemesiz ve oldukça yalın bir mimari anlatım sergilemesinin yanı sıra, mezar odasının da tonozlu bir tavana sahip olmasıyla ondan farklılaştığını ve bu farklı mimari özelliklerinin yukarıda açıklanan dönemsel değişiklikler bağlamında daha çok Roma Dönemi karakteristik özelliklerini yansıttığını göz önünde bulundurduğumuzda, bu kaya mezarının Roma Dönemi'ne tarihlendirilebileceği önerisinde bulunabiliriz.

Gümüştop Köyü Mağara Mevkii Kaya Mezarı

Gümüştop Köyü Mağara Mevkii Kaya Mezarı'yla, Pontos Bölgesi'nin Kotyora kesiminde yer alan bazı mezarlar arasında paralellikler vardır. Bu bağlamda, örneğimizin Ordu, Akkese Köyü 2 Nolu⁵⁵, Delikkaya Köyü 3 Nolu⁵⁶, Ünye Kalesi 2 Nolu⁵⁷ ve Aşağı Damlalı⁵⁸ kaya mezarlarıyla, dış cephenin yalın şekilde olması, mezar odasının ise dikdörtgen planlı, ölü yataklarının *triklinium* şeklinde tasarlanmış olması ve tonozlu tavan mimarisi sergilemesi yönüyle benzer özelliklere sahip olduğu görülür.

Roma İmparatorluk Dönemi mezar mimarisinin temel tiplerinden birisinin; yatakların, *arcosolium* teknelerinin veya lahitlerin *triklinium* formunda odaya yerleştirilmeleri⁵⁹ olduğu bilgisini göz önünde bulundurarak, Gümüştop Köyü Mağara Mevkii Kaya Mezarı'nın söz konusu döneme tarihlendirilebileceği önerilebiliriz⁶⁰.

Zile İğdir Köyü Göz Mevkii 1 ve 2 Nolu Kaya Mezarları

İğdir Köyü Göz Mevkii 1 ve 2 Nolu kaya mezarlarıyla oldukça benzer özellikler göstermeleri ve bu mezarların bulunduğu yere yakın bir konumda yer almaları nedeniyle karşılaştırma yapacağımız kaya mezar grubu, Pontos'un güneyinde bulunan ve Antik Dönem'de Galatia ve Kappadokia Bölgesi sınırlarında yer alan

Yozgat ilinin güneydoğusundaki Sarıkaya ilçesi sınırları içerisinde yer alan Karabacak köyünde⁶¹ bulunmaktadır.

İğdir Köyü Göz Mevkii 1 ve 2 Nolu kaya mezarlarını, Karabacak Köyü kaya mezarlarıyla karşılaştıracak olursak; ortak özelliklerin başında, mezarların birbirlerine oldukça yakın bir konumda bulunmaları ve alçak kaya kütlelerinin yüzeyine tek odalı mezarlar şeklinde oyulmuş⁶² olmaları gelir. Ayrıca, kaya mezar örneklerimizin, dış cephe ve mezar odası tasarımı açısından da Karabacak Köyü kaya mezar grubuyla birtakım benzerlikler sergilediğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda, benzerlik gösteren mimari özellikler; dış cephenin yalın şekilde olması⁶³, mezar odasının dikdörtgen planlı ve tonozlu tavanlı olmasıdır. Bu mezar gurubuyla, 2 Nolu Kaya Mezarı arasında paralellik gösteren diğer bir özellik, girişin karşısındaki duvarda bir *arcosolium* nişinin bulunmasıdır⁶⁴. Bununla birlikte, karşılaştırdığımız gruptan farklı olarak, 2 Nolu Kaya Mezarı'nda girişin karşısındaki duvarda yer alan *arcosolium* nişinin yanı sıra, girişin sağ tarafında da bu formda bir ölü yatağı vardır. Dolayısı ile bizim örneğimizde birden fazla *arcosolium* nişi bulunmaktadır.

İğdir Köyü Göz Mevkii 1 ve 2 Nolu kaya mezarlarıyla benzer mimari özelliklere sahip Karabacak Köyü kaya mezarları için tarihlendirme önerisi, MS 1.-2. yüzyıl aralığıdır⁶⁵. Hem bu veriyi hem de Anadolu'da, özellikle kayaya oyulmuş *arcosolium*lu mezarların en yaygın kullanıldığı dönemin MS 2. ve 3. yüzyıllar olduğu, dolayısı ile bu gömü şeklinin genel hatlarıyla Roma İmparatorluk Dönemi'nde yoğun olarak kullanıldığı⁶⁶ bilgisini kıstas alarak, İğdir Köyü Göz Mevkii 1 ve 2 Nolu kaya mezarlarını söz konusu döneme tarihlendirebiliriz.

⁵⁵ Kumandaş 2004: 12.

⁵⁶ Kumandaş 2004: 13-14.

⁵⁷ Kumandaş 2018: 113.

⁵⁸ Kumandaş 2004: 29.

⁵⁹ Kortanoğlu 2006: 119.

⁶⁰ Bu kaya mezarı, özellikle yatak formunun *triklinium* tarzında tasarlanmış olması bağlamında, Geç Hellenistik-Erken Roma dönemlerine tarihlendirilen Kotyora kaya mezarlarıyla karşılaştırılıp, bazı benzerlerinin olduğu görülse de söz konusu formun Roma İmparatorluk Dönemi kaya mezar geleneğinin oda mezar düzenlemeleri bakımından karakteristik bir verisi olduğu tanınmamasını esas alarak bu değerlendirmeyi yapıyoruz.

⁶¹ Tamsü-Polat 2018: 347-348.

⁶² Tamsü-Polat 2018: 347.

⁶³ Tamsü-Polat 2018: 347.

⁶⁴ Tamsü-Polat 2018: 349.

⁶⁵ Tamsü-Polat 2018: 355-356.

⁶⁶ Kortanoğlu 2006: 52-53.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Pontos Bölgesi'nin genel olarak arkeolojik açıdan çok fazla araştırılmamış bir bölge olduğu bilinmektedir. Bölgede, kaya mezar geleneği açısından da durum pek parlak değildir. Hellenistik Dönem'e tarihlenen Amasya (Amaseia) Kral Kaya Mezarları⁶⁷, Geç Hellenistik-Erken Roma dönemlerine tarihlendirilen Ordu (Kotyora) Kaya Mezarları⁶⁸ ile Hellenistik Döneme tarihlendirilen az sayıdaki, Tokat (Dazimon) il merkezi ve yakın çevresi ağırlıklı kaya mezarlarının⁶⁹ dışında, bölgenin kaya mezar geleneği konusu ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır. Bu bağlamda, Pontos'un Gaziura ve Zela bölgelerini (sırasıyla Turhal ve Zile ilçeleri) kapsayan iç kesimindeki kaya mezar geleneğiyle ilgili bilgiler de son derece sınırlıdır⁷⁰. Dolayısı ile, söz konusu bölgelerde gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen kaya mezarlarından elde edilen veriler, Pontos'un iç kesimindeki kaya mezar geleneğine ışık tutması açısından önemlidir.

Ele aldığımız kaya mezarları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Turhal ilçesi Şenyurt beldesindeki Sivrikaya Kaya Mezarı ile Zile ilçesi Evrenköy'de bulunan Kapıkaya Kaya Mezarı, anıtsal sayılabilecek görünüşleri ile dikkati çekerken, Zile ilçesi İğdir köyü Göz Mevkii'nde bulunan 1 ve 2 nolu kaya mezarları daha basit örnekler olmakla birlikte, birden fazla kaya mezarının bir arada toplu bir şekilde bulunması bakımından dikkat çekicidir.

Genellikle kaya bloklarının doğu yüzüne açılmış olan mezar örneklerimiz cephe tasarımına göre, tipolojik olarak tapınak cepmeli ve yalın cepheliler olmak üzere ikiye ayrılabilir. Ayrıca, bunlar platformlu olanlar ve olmayanlar olarak da iki alt tipolojide değerlendirilebilir.

Tapınak cepmeli tasarım, ele aldığımız bölgede Sivrikaya Kaya Mezarı tarafından tek bir örnekle temsil edilirken, yalın cepheliler bölgenin yaygın geleneğini teşkil eder. Gümüştop Köyü Mağara Mevkii Kaya Mezarı ile İğdir

⁶⁷ Özdemir 2001: 89-99; Fleischer 2009: 109-119.

⁶⁸ Kumandaş 2004.

⁶⁹ Bu mezarlarla ilgili bilgiler için bkz. von Gall 1966: 109; Erciyas 2006: 15; Erciyas/Sökmen 2009: 290-291; Erciyas/Sökmen 2010: 357. Marek (2003: 109, 112 Abb. 162)'de Pontos Komana'sından bahsederken, buranın yakınlarında bir kaya mezarının olduğunu söyler. Ancak bu bilginin dışında kaya mezarıyla ilgili herhangi bir açıklama getirmez. Doğanay (2009: 250) ise, bu kaya mezarının üçgen alınlıklı, ön odalı ve *distyl in antis* planlı özellikler gösterdiğini, bu genel cephe düzenlemesi yönüyle Isauria'da benzerlerinin olduğunu belirtir.

⁷⁰ Özsait, bölgede yapmış olduğu yüzey araştırmaları sırasında karşılaşmış olduğu kaya mezarlarından bahsetmiş, fakat bunları ayrıntılı bir şekilde tanımlayıp, bunlarla ilgili değerlendirmelerde bulunmamıştır. Bu konu hakkında bkz. Özsait 1999: 94-95; Özsait 2000: 75; Özsait 2007: 452, 455.

Köyü Göz Mevkii 1 ve 2 Nolu kaya mezarları dışındaki diğer mezarların hepsi platformludur. Bu bağlamda, platforma sahip olmayan mezarlar ulaşılması kolay kayalıklarda bulunurken, platformlu olanlar ise ulaşılması oldukça zor olan kayalıklarda bulunur. Bu veriden hareketle, platformun mimari bir zorunluluk olarak uygulanmış bir düzenleme olduğunu söyleyebiliriz.

Giriş açıklığının hemen önünde uzanan platformlarında sunu çukurları ya da kaya çanakları bulunan örnekler, Zile'deki Koca Kayzer ile Kapıkaya kaya mezarlarıdır. İğdir Köyü Göz Mevkii 1 Nolu Kaya Mezarı'nın girişinin hemen üst orta noktasında ise, bir adak nişi yer almaktadır. Dolayısı ile bu uygulamalar, ele aldığımız bölgede sıklıkla rastlanan bir düzenleme değildir. Koca Kayzer Mezarı'nda sunu çukuru uygulamasının oldukça dikkati çekici olduğunu söyleyebiliriz. Bu mezarda, biri giriş açıklığının hemen solunda, diğeri ise yine aynı istikamette, fakat giriş açıklığının uzağında, platformun bu yönde sonlandığı yere yakın bir noktada olmak üzere iki sunu çukuru bulunmaktadır. İlki dairesel formda küçük ve sığ, ikincisi dikdörtgen formda büyük ve derin bir şekilde yapılmıştır. Ayrıca, ilkinde adak olarak sunulan sıvının akıp, sarp kayalıktan aşağıya doğru dökülebileceği bir kanalcık da mevcuttur. Buna benzer bir uygulama daha basit bir örnek biçiminde olmakla birlikte, Kapıkaya Kaya Mezarı'nda da karşımıza çıkar. Mezara yapılan gömü sırasında veya ölü kültüyle ilgili olarak belli zamanlarda düzenlenen törenlerde bu sunu çukurlarının libasyon amaçlı kullanıldığını düşünebiliriz. Adak nişinin de ölü kültüyle ilgili bir işleve sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda, libasyon sunular sunmaya yönelik işlevde kaya çanaklarının Hititlerin Osmankaya'sı, Urartuların Erzurum-Umudum'u ve Friglerin Afyon-Yumrutepe'inde gömütlerle bağlantılı bir düzenleme olarak Anadolu mezar mimarisinde yerini aldığı, bunların gömüt içine aktarılışının Urartu'yla başladığı ve tarihin akışı içerisinde anıt gömütlerle birlikte Phryg aracılığıyla Paphlagonia'ya aktarıldığı ve bu geleneğin gömütlerle bağlantılı olsun ya da olmasın Roma Dönemi içlerine dek sürüp gittiği belirtilmiştir⁷¹. Söz konusu geleneğin, ele aldığımız bölgede Zile ilçesinde bulunan Koca Kayzer ile Kapıkaya kaya mezarlarında gömütlerle bağlantılı olduğu ve Geç Hellenistik'ten Roma Dönemi içlerine kadar uzanan bir zaman diliminde yaşatılmaya devam ettiği belgelenmiştir.

Plan tasarımı açısından kaya mezarlarının ortak özelliği, hepsinin tek odalı olmasıdır. Ayrıca, mezar odaları kare planlı Sivrikaya Kaya Mezarı haricinde dikdörtgen bir plana ve kare veya genellikle dikdörtgen formlu bir giriş açıklığına sahiptir. İğdir Köyü Göz Mevkii 2 Nolu Kaya Mezarı örneğinde ise, giriş açıklığı kemerli bir form özelliği gösterir. Bu açıklıklar, genellikle

⁷¹ Işık 1989: 21.

mezar odasının ortasında yer alır. Tek basamaklı olmakla beraber merdivenli girişe sahip tek örneğimiz, Kapıkaya Kaya Mezarı'dır. Sivrikaya, Kapıkaya ve Göz Mevkii 2 Nolu kaya mezarlarının giriş açıklıklarının iç çerçevesinde görülen silmeler mezarların bir kapak taşı ile kapatıldığına, Koca Kayzer Kaya Mezarı'nın giriş açıklığının⁷² iç kısmındaki silme ve sağ alt kısmındaki mil yuvası ise, bu mezarın tek bir blok halinde sağa doğru açılan bir kapıya sahip olduğuna işaret eder. Son olarak zikredilen kaya mezarının giriş açıklığının sağ üst kısmında da bulunması gereken mil yuvasının olmayışını tahribatla açıklayabiliriz. Bu mezarın giriş açıklığının iç kısmının sol orta noktasında bulunan sürgü deliği, söz konusu kapının üzerine bir sürgü sisteminin yerleştirildiğini, kapının kapatıldıktan sonra bu sürgüyle kilitlendiğini gösterir. Ayrıca, bu açıklığın dış hattını solda ve özellikle üstte ve sağda çevreleyen kare formlu küçük delikler de bulunmaktadır. Bunlar kaya mezarının sonraki kullanım evresiyle ilgili olmalıdır. Bu bağlamda, muhtemelen bu deliklere metal çubuklar saplanarak kapı sabitleniyor olmalıydı. Böyle bir uygulama, girişi ve dolayısı ile mezarı güvenlik altına almaya yönelik alınan tedbirlerin bir parçası olarak kabul edilebilir. Sonraki kullanıma işaret eden bütün bu veriler, mezar odasının uzun süreli kullanımı ile ilgilidir.

İç mekân tasarımı bakımından, mezar odalarının hepsinin tonozlu tavana sahip olması kaya mezarlarının diğer bir ortak özelliğidir. Ölü yatağı uygulaması da Zile'deki Koca Kayzer, Kapıkaya ve İğdir Köyü Göz Mevkii 1 Nolu kaya mezarları dışındaki diğer kaya mezarlarının odalarının hepsinde karşımıza çıkar. Dağınık ve tekil örnekler şeklinde karşımıza çıkan kaya mezarlarının odalarındaki ölü yatakları, bir ile üç arasında değişen bir sayıda olup, ana kayanın şekillendirilmesiyle oluşturulmuş ve zeminden yükseltilmiş olarak tasarlanmıştır. Bununla birlikte, Sivrikaya Kaya Mezarı'nın odasında bulunan ölü yatağındaki güvenlik çıkıntısı, diğerlerinde olmayan dikkat çekici bir farklılıktır. İğdir Köyü'ndeki yan yana iki mezardan biri olan Göz Mevkii 2 Nolu Kaya Mezarı'nın odasında bulunan ölü yatakları ise, diğer tüm ölü yataklarından farklıdır. Bunlar, *arcosolium* formundadır.

Mezar örneklerimizle, etkileşim içerisinde bulunabilecekleri komşu bölgelerdeki yukarıda karşılaştırdığımız kaya mezarları arasında birebir benzerliğin olmadığını, sadece birtakım mimari özellikler açısından ortak özelliklerin tespit edildiğinin altını çizmek istiyoruz. Bu durum, söz konusu bölgeler arasında genel ortak özellikler bağlamında bir etkileşimin ya da benzerliğin olduğunu ortaya

koymakla birlikte, ayrıntıda bölgelerin birbirlerinden farklılaştığını ve dolayısı ile ele aldığımız Pontos'un Gaziura ve Zela bölgelerini kapsayan iç kesimindeki örneklerin, kaya mezar geleneğine kendine has mimari yorumunu kattığını göstermektedir. Ayrıca, araştırdığımız bu bölgenin kendi içinde bile kaya mezar geleneği açısından, yukarıda ifade edilen birtakım ortak özellikler dışında mimari bir bütünlüğün olmadığını belirtmesi gerekir. Genel anlamda, söz konusu bölgenin siyasi ve topografik yapısı ile kaya mezar geleneğiyle ilgili dönemsel özellikler gibi çeşitli unsurların, bu bölgedeki kaya mezar mimarisini şekillendirdiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda, örneklerimizin içinde yer aldığı bölgenin tarihi sürecinde yaşanan değişiklikler, kaya mezarlarının da içinde bulunduğu kültürel dünyayı doğrudan etkilemiştir. Dolayısı ile, MÖ 1. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru Pontos Bölgesi'ndeki Mithradates Hanedanlığı egemenliğinin Roma tarafından sonlandırılmasıyla bölgede başlayan Roma hâkimiyeti, kaya mezar geleneğini tesiri altına almıştır.

Kaya mezar örneklerimiz, kendilerine ev sahipliği yapan İç Pontos'un ele aldığımız kesiminin kültürel tarihinin canlı tanıkları olarak, söz konusu bölgenin ayrıcalıklı mezar geleneğini yansıtırken, aynı zamanda siyasi tarihine de ışık tutar. Bununla birlikte, Zile Kalesi'nde yer alması nedeniyle Zela Antik Kenti'yle ilişkilendirdiğimiz ve Roma Dönemi'ne tarihlenebileceği önerisinde bulunduğumuz için, bu kaleyi ve çevresini yöneten Romalı bir komutana ya da Romalılar tarafından atanmış olan bir rahibe ait olabileceğini önerebileceğimiz Koca Kayzer Kaya Mezarı dışında, ele aldığımız diğer kaya mezarlarını mevcut bulgular ışığında herhangi bir antik kentle ilişkilendirebilmek henüz mümkün değildir.

⁷² Bu kaya mezarının giriş açıklığıyla ilgili değerlendirmelerinden istifade ettiğim değerli arkadaşım Osman DOĞANAY'a teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, A./KAHRAMAN, Y./ADIGÜZEL, S./YETİŞKİN, G./ANAÇ, E./İÇEN, S./İŞİDAN, Ö./TEKSARI, Y. 2010. *Tokat Merkez ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri*, Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Tokat.
- ALTINDAL, B. 2011. *Zela'dan Zile'ye Tarihi Yolculuk*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul.
- ARSLAN, M. 2007. *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayıncılık, İstanbul.
- BULUT, A. E. 2017. *Pontos Bölgesi Basamaklı Tünelleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÇEVİK, N. 2000. *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- ÇEVİK, N. 2003. "Anadolu'daki Kaya Mimarlığı Örneklerinin Karşılaştırılması ve Kültürlerarası Etkileşim Olgusunun Yeniden İrdelenmesi", *Olba* 8, (Özel Sayı), 213-250, lev.39-46.
- DOĞANAY, O. 2009. *Isaura Bölgesi Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- DÖKÜ, F. E. 2008. *Paphlagonia Bölgesi Kaya Mezarları ve Kaya Tapınakları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- DÖNMEZ, Ş. 2007. "Orta Karadeniz Bölgesi'nde Önemli Bir Geç Kalkolitik-İlk Tunç Çağı Yerleşmesi: Turhal-Ulutepe", (Ed. G. Umurtak/Ş. Dönmez/A. Yurtsever), *Refik Duru'ya Armağan/Studies in Honour Refik Duru*, İstanbul: 75-84.
- DÖNMEZ, Ş. 2014. "Amaseia Antik Kenti", (Ed. F. Özdem), *Amasya: Yar ile Gezdiğim Dağlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 9-27.
- DURUKAN, M. 2012. *Kappadokia'da Argaios Dağı Çevresinde Hellenistik-Roma Dönemi Mezarları ve Ölü Kültü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- ERCİYAS, D. B. 2006. "Tokat İli Komana Antik Kenti Yüzeysel Araştırması 2004", 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*, Ankara: 13-22.
- ERCİYAS, B./SÖKMEN E. 2009. "Komana Antik Kenti ve Çevresi Yüzeysel Araştırması 2007", 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-1*, Ankara: 289-306.
- ERCİYAS, B./SÖKMEN E. 2010. "Komana Antik Kenti Arkeolojik Araştırma Projesi 2008 Yılı Raporu", 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*, Ankara: 355-374.
- ERDOĞ, C. 2012. *Yeşil Turhal*, Turhal Matbaa, Turhal.
- FLEISCHER, R. 2009. "The Rock-tombs of the Pontic Kings in Amaseia (Amasya)", (Ed. J. M. Højte), *Mithradates VI and the Pontic Kingdom*, Aarhus University Press, Denmark: 109-120.
- FUL, Ş. D./TEKİN, M./AKIN, E. S./SUSAM, T. 2017. "Sebastopolis Antik Kenti Merkezli Bölgenin Peyzaj Görünümü ve Yerleşim Yapısı 2015 Yılı Arkeolojik Yüzeysel Araştırması", 34. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-1*, Edirne: 567-586.
- FUL, Ş. D./TEKİN, M./ AKIN, E. S. 2018. "Sebastopolis Antik Kenti ve Çevresi 2016 Yılı Arkeolojik Yüzeysel Araştırması", 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*, Bursa: 483-495.
- FUL, Ş. D./TEKİN, M./TEMÜR, A./ SUSAM, T./AKIN, E. S. 2019. "Tokat-Zile İlçesi 2017 Yılı Arkeolojik Yüzeysel Araştırması", 36. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-3*, Ankara: 119-134.
- GÖNÜLTAŞ, B. 2003. *Anadolu'da Kaya Çanakları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- GÜNDOĞDU, H./ BAYHAN, A. A./ AKTEMUR A. M./ KUKARACI, İ. U./ÇELİK, A./ GÜNEŞ, B. 2006. *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Tokat Valiliği Yayını, Tokat.
- IŞIK, F. 1989. "Batı Uygarlığının Kökeni: Erken Demir Çağ Doğu-Batı Kültür ve Sanat İlişkilerinde Anadolu", *TAD* 28, Ankara: 1-39.
- KORTANOĞLU, R. E. 2006. *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- KUMANDAŞ, H. 2004.
Ordu İli Kaya Mezarları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- KUMANDAŞ, H. 2018.
“Ordu İli Ünye İlçesi Kaya Mezarları”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)* 5/5: 106-129.
- MAREK, C. 2003.
Orbis Provinciarum Pontus et Bithynia: Die Römischen Provinzen im Norden Kleinasien. Mainz.
- ÖZÇAĞLAR, A. 1989.
“Zile-Turhal Yöresinin Morfografik Özellikleri”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 1/1, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu Yayınları, Ankara: 185-195.
- ÖZÇAĞLAR, A. 1991.
“Kazova ve Yakın Çevresinde Eski Yerleşmeler”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 3, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu Yayınları, Ankara: 61-78.
- ÖZDEMİR, C. 2001.
Amasya Kalesi ve Kral Kaya Mezarları, Amasya.
- ÖZSAİT, M. 1999.
“1997 Yılı Tokat ve Çevresi Yüzev Araştırması”, 16. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*, Ankara: 89-107.
- ÖZSAİT, M. 2000.
“1997 ve 1998 Yılı Tokat-Zile ve Çevresi Yüzev Araştırmaları”, 17. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*, Ankara: 73-88.
- ÖZSAİT, M. 2007.
“2005 Yılı Tokat İli, Zile ve Turhal İlçeleri Yüzev Araştırması”, 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*, Ankara: 451-462.
- ÖZSAİT, M./ÖZSAİT, N. 2010.
“2008 Yılı Tokat ve Amasya İlleri Yüzev Araştırmaları”, 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*, Ankara: 195-222.
- SÖKMEN, E. 2006.
“Komana Pontika ve Zela: Pontos Bölgesi’ndeki Tapınak Devletleri”, *Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri, YAS I*: 119-128.
- SÖKMEN, E. 2013.
“Two Defence Units in the Pontic Kingdom: Çördük and Geyras Strongholds-Preliminary Results”, (Ed. M. Manoledakis), *Exploring the Hospitable Sea: Proceedings of the International Workshop on the Black Sea Held in Thessaloniki, 21-23 September 2012*, Oxford: Archaeopress, England:165-174.
- TAMSÜ-POLAT, R. 2018.
“Karabacak Köyü Kaya Mezarları”, *Cedrus VI*: 347-358.
- VASSILEVA, M. 2012.
“The Rock-Cut Monuments of Phrygia, Paphlagonia and Thrace: A Comparative Overview”, (Ed. G. R. Tsetschladze), *The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity: Aspects of Archaeology and Ancient History*, Oxford: Archaeopress, England: 243-252.
- von der OSTEN, H. H. 1929.
Explorations in Central Anatolia, Season of 1926 Researches in Anatolia. Vol. 1 (OIP 5). Chicago.
- von GALL, H. 1966.
Die Paphlagonischen Felsgräber, *IstMitt. Beiheft 1*, Tübingen.
- WILSON, D. R. 1960.
The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in the Greek and Roman Periods, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Oxford University.